

УДК 314 74

МІЖНАРОДНА МІГРАЦІЯ КРИЗЬ ПРИЗМУ ЇЇ ПРИЧИН ТА НАСЛІДКІВ

О.А. Ровенчак

Львівський національний університет ім. І. Франка
rowentschak@gmail.com

У статті наведено авторський варіант класифікації причин та наслідків міжнародної міграції у поділі її на еміграцію та імміграцію. Міжнародна міграція розглядається як складне соціокультурне явище, причини та наслідки якого містяться у трьох площинах: соціальній, культурній та особистій.

Ключові слова: еміграція, імміграція, причини, наслідки, соціальний, культурний, особистий.

Міжнародна міграція – це соціокультурне явище, в якому задіяні різноманітні актори (як на макро-, так і на мікрорівні). Вона спричиняється різними об'єктивними та суб'єктивними соціальними, культурними та особистими процесами і явищами, а також має різні наслідки для кожного з цих вимірів. У науковій літературі міжнародна міграція здебільшого розглядається окремо як причина чи як наслідок певних змін у соціальній, культурній чи особистій площині, а її причини та наслідки зазвичай не класифікуються за критеріями цих площин. У нашій роботі пропонуємо спробу комплексного аналізу і класифікації причин і наслідків міжнародної міграції та визначення через призму причин і наслідків на макро- і мікрорівнях її місця як соціального, культурного та особистого явища і як світового процесу загалом.

У статті даємо посилання на деякі напрацювання таких авторів як В. Адеподжу, О. Ахієзер, М. Вайнер, С. П. Гантінгтон, А. Дмітрієв, Ю. Доцицин та М. Лапін, В. Іноземцев, А. Кирчів, Г. Льошер, І. Малаха, І. Прибиткова, А. Топілін, Л. Пріс, А. Романюк, А. Уткін та ін.

У цій статті за *причину* приймаємо “явище, яке обумовлює або породжує інше явище; підстава, привід для яких-небудь дій, вчинків”, а за *наслідок* – “те, що впливає з певних обставин, дій” [42, с. 660, 552]. Говорячи про причини у контексті процесу міграції¹, зазначимо, що саму міграцію поділяємо на еміграцію²

© Ровенчак О. А., 2009

¹ **Міграція** – перетин адміністративного кордону, добровільний чи примусовий просторовий рух осіб чи груп осіб від місця (країни) виїзду до місця (країни) в'їзду за наявності або відсутності законних підстав, на певний період часу або назавжди, що може вести за собою зміну постійного місця проживання; цей рух включає в себе еміграцію та імміграцію. Звідси **мігрант** — особа, яка здійснює міграцію.

² **Еміграція** – перетин адміністративного кордону, добровільний або примусовий виїзд осіб чи груп осіб з місця (країни) проживання на законних або незаконних підставах на певний період часу або назавжди, що передбачає подальшу імміграцію.

та імміграцію³, а її причини також розділимо на причини еміграції та причини імміграції. В душі відомої *pull-push* теорії [55] російські дослідники Ю. Доцидин та М. Лапін у своїй роботі причини еміграції називають “підштовхуючими” а причини імміграції – “приваблюючими” факторами одного і того ж явища – просторового переміщення населення [15, с. 93]. Ми вважаємо за доцільне окремо говорити про еміграцію та імміграцію, коли йдеться про їхні причини, а також наслідки (оскільки бачимо суттєві відмінності між ними).

Звичайно, приймаючи рішення про міграцію людина керується найперше бажанням змінити умови життя або ж саме життя загалом на краще. У цей час вона знаходиться у пошуку, за словами О. Ахієзера, “повноти буття” [5], тобто у пошуку того, чого їй не вистачає на даний момент, аби задовольнити всі свої потреби і бажання, – чи то особисті, чи культурні, чи соціально-економічні.

У своїй роботі ми виділяємо три основні групи причин еміграції: соціальні, культурні та особисті. До соціальних (у широкому розумінні) причин еміграції відносимо економічні, демографічні та політичні (див. рис. 1).

Багато дослідників вважають, що економічні причини еміграції завжди є основними. Аргумент такий: доки існує суттєвий розрив у рівнях соціального благополуччя та у рівнях доходів у різних країнах, доти основною причиною еміграції буде покращення свого матеріального становища [41; 24, с. 30; 1, с. 103]. Навіть ті, хто розглядає інші причини (як наприклад, політичні, демографічні чи етнічні) вважають їх лише супровідними [37, 27, 33] або навіть не зовсім причинами, а скоріше приводами до еміграції, у той час як найголовнішим, з їхнього погляду, є все ж пошуки кращого власного матеріального забезпечення. Тобто згадувана “повнота буття” тут полягає у так званому фінансовому

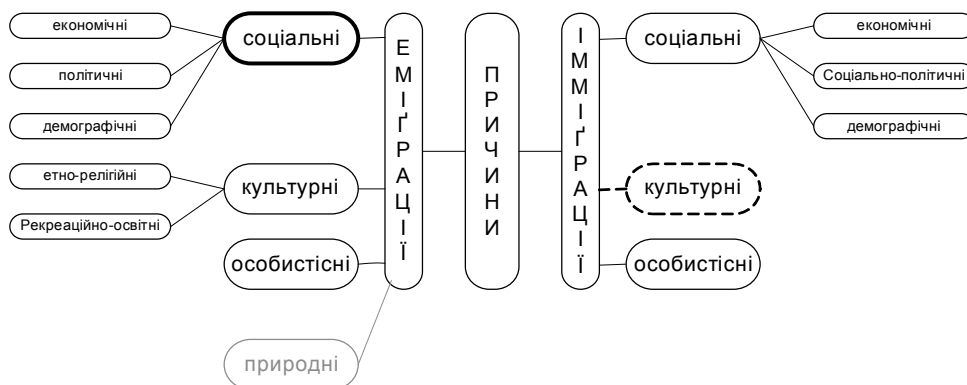

Рисунок 1. Причини міграцій

³ **Імміграція** – перетин адміністративного кордону, добровільний або примусовий в’їзд осіб чи груп осіб на місце (чи в країну) призначення (або нове місце проживання) на законних або незаконних підставах, на певний період часу або назавжди.

благополуччі як ключі до щастя, заради якого людина і починає пошуки кращого життя. Ми дозволимо собі дещо не погодитись з таким твердженням. До еміграції людину спонукають різного роду причини або, скоріше, їхня суміш, але економічні чинники виходять на перший план для самого мігранта тоді, коли еміграція вже стає імміграцією, оскільки кожен іммігрант постає перед проблемою виживання і матеріального забезпечення (власними силами або за рахунок приймаючої держави чи інших осіб). Іншими словами, якою би не була еміграція, імміграція рано чи пізно все ж набере суттєвих економічних характеристик. З огляду на важливість економічних причин розглянемо детальніше їхні основні види.

Однією з причин економічної еміграції є колись особливо актуальна міграція заради освоєння нових земель, а також більш сучасний її прояв – міграція заради (чи наслідок) урбанізації [4]. Мається на увазі еміграція, яку спонукають державні органи чи великі економічні суб'єкти зазвичай заради екстенсивного економічного розвитку міста чи країни.

До економічних біженців відносимо категорію емігрантів, яких до еміграції спонукали погані економічні умови на Батьківщині (інфляція, масове безробіття, непомірковано високий рівень цін, невивплата зарплатні тощо), що призвели до масового зубожіння. Таку міграцію А. Адеподжу називає “міграція як стратегія виживання сім'ї” [2, с. 163–164]. Зазначимо, що на сьогодні така мотивація притаманна насамперед емігрантам із слаборозвинених країн Африки, Азії та Південної Америки. А метою цього виду міграції є звичайне фізичне виживання членів сім'ї або у країні імміграції, або на Батьківщині за рахунок грошових переказів емігранта.

Від економічних біженців відрізняємо категорію тих трудових емігрантів, до еміграції яких спонукали погіршення економічної ситуації та бажання знайти роботу на більш вигідних (ніж на Батьківщині) умовах та висилати гроші додому, або робити заощадження для матеріального забезпечення свого (та своєї сім'ї) після повернення. При цьому економічною метою такого виїзду є потреба підвищення добробуту сім'ї, вирішення житлового питання, фінансування навчання дітей, здобуття матеріальних можливостей для покращення умов життя, купівлі предметів розкоші, відпочинку на дорогих курортах чи туристичних поїздок для себе чи членів своєї сім'ї [16; 57, с. 62]. Зазначимо, що саме такими є здебільшого причини української міграції, що у більшості випадків і позиціонується як трудова.

Окремо виділимо причини, які спонукають інтелектуальну еміграцію, або “відтік умів”. Тут, звичайно, першою скрипкою є економічні фактори: незадовільний рівень заробітної платні, слабка матеріально-технічна база для теоретичних та прикладних досліджень, недостатній доступ до напрацювань зарубіжних колег та контактів з ними, спричинені обмеженням фінансуванням наукової та технічної діяльності [46, с. 401; 45]. Хоча треба визнати, що економічні причини у цьому випадку зазвичай доповнюються культурними та особистими, про які йтиметься далі.

Основною демографічною причиною еміграції є вирішення проблеми перенаселення у країні. Недостатність робочих місць, а відповідно погана забезпеченість ресурсами для виживання, спричинені збільшенням народжуваності, “виштовхують” переважно молодих емігрантів у країни, де існують проблеми низького рівня народжуваності та старіння населення. Країнами демографічної еміграції можна, наприклад, назвати Індію та Китай.

Політичні причини переважно мають місце, коли йдеться про вимушену еміграцію, що спричиняє потоки біженців різних видів. Одним з видів політичних причин еміграції є етнічні внутрішньодержавні конфлікти та громадянські війни, замішані на класових, регіональних, ідеологічних суперечностях чи боротьбі за владу (наприклад, Камбоджа, Лаос, Сальвадор 1980-х рр.). Сюди ж відносять і втечі від авторитарних та революційних режимів (наприклад, Гаїті, Куба, Парагвай чи Східна Німеччина, Польща, Угорщина, Чехословаччина 1950–1980-х рр.) [32, с. 189; 59, с. 188–205].

Така причина, як розпад країни (СРСР чи Югославії, наприклад) на кілька незалежних країн спричиняє еміграції між новоутвореними державами з мотивом повернення на новостворену Батьківщину. Більш-менш добровільну міграцію переважно між прикордонними регіонами спричинив свого часу і розпад колоніальної системи і, відповідно, визначення емігрантами своєї державної (національної) приналежності [21, с. 40–41; 1, с. 104]. У згаданих ситуаціях політичні причини присутні не у чистому вигляді, вони мають також етнічний відтінок.

Як розпад країни, так і інші фактори, що спонукають міждержавні конфлікти або просто напружені стосунки між державами також є причинами політичної еміграції. До цього виду причин політичної еміграції можна віднести Другу світову війну, конфлікт у Нагорному Карабаху (після розпаду СРСР), радянську інвазію до Афганістану чи перманентні війни Ізраїлю із сусідніми арабськими країнами [59, с. 188–193].

Еміграція за кордон може також бути частиною державної стратегії, що спрямована на мирне захоплення нових земель та встановлення *de facto* контролю над певною територією, що офіційно належить іншій державі. Така еміграція може схилитися і до демографічної, особливо якщо йдеться про густонаселені регіони еміграції [56, с. 28–40]. Міграцію-заселення у сучасному світі розглядають як “територіальну експансію повзучого характеру, що здійснюється з використанням міграції” [6, с. 278]. Тут прикладом можемо назвати інтенсивне албанське заселення сербського Косова або, якщо говорити про внутрішньодержавну еміграцію, заселення росіянами територій інших республік, включених до складу СРСР, що подекуди супроводжувалось депортацією корінного населення (кримських татар, наприклад).

Наступними розглянемо культурні причини еміграції, серед яких виділимо етно-релігійні та рекреаційно-освітні.

Найбільшу групу культурних причин складають етно-релігійні чинники. Сюди відносимо, по-перше, конфлікти, в основі яких лежать суперечності між різними етно-расовими, релігійними групами чи племенами або конфлікти таких груп із державними органами, що супроводжуються переслідуванням за ознаками приналежності до цих груп. Як приклад, наведемо боротьбу проти тутсі в Руанді чи проти індуїстів у Пакистані, а також “етнічні чистки” у колишній Югославії [59, с. 200–203]. До етно-релігійних причин віднесемо також репатріацію. Причиною репатріації є зазвичай переселення на свою етнічну батьківщину після тривалої (власної або предків) еміграції. Наприклад, це переселення росіян з країн – колишніх республік СРСР до Росії після розпаду Радянського Союзу через незадоволення ставленням місцевих державних органів і населення до них [16]; сюди ж належить репатріація кримських татар чи постійне заселення Ізраїлю євреями з усього світу, що повертаються на “етнічну батьківщину”.

До освітніх причин належать бажання вчитися за кордоном, отримати освіту, яка є недоступною на батьківщині, підвищувати свій професійно-кваліфікаційний рівень, вивчити іноземну мову, щоб потім використовувати свою освіту у роботі вдома чи за кордоном. Крім того, причиною еміграції може бути також здійснення туристичної поїздки з метою розширити світогляд або просто відпочити за кордоном, хоча останні можна певною мірою вважати і причинами імміграції.

Окрім соціальних та культурних ми виділяємо третю групу причин еміграції – *особисті*. До таких причин можна віднести “прагнення до оптимального розміщення унікальних інтересів індивіда” [30, с. 8], що проявляються у цікавій роботі, сприятливому кліматі, зручному побуті, що імпонують індивіду. Це стосується можливостей самореалізації, які недоступні без еміграції. Тут часто наводять приклад “відтоку умів”, коли люди керуються не в останню чергу пошуком умов для власного професійного та інтелектуального росту і розвитку, яких немає вдома [48, с. 111]. Крім того, варто виділити сімейні причини: пошук партнера для сімейного життя, пошук можливостей для реалізації дітей а також втечу від різного роду сімейних проблем, особливо у випадку еміграції з девіантних сімей (вербальне та фізичне насильство, несумісність характерів подружжя тощо), а також після втрати близьких людей [8].

Існують такі причини еміграції, що не належать до жодної з трьох названих груп. Серед них: голод, що виникає внаслідок поганого урожаю, спрямованої діяльності владних еліт або військових дій (причина, яка, до прикладу, перманентно породжує потоки міграції з африканських країн); природні стихійні лиха (землетруси, повені, цунамі, торнадо); катастрофи, спричинені діяльністю людини (як-от чорнобильська катастрофа) [59, 189–190; 21, с. 41–43]. Ці причини можна було б умовно назвати *природними*, проте, як ми зазначили, як до голоду, так і до стихійних лих часто має стосунок людська діяльність.

Причини еміграції тісно пов’язані з *причинами імміграції*. Цей зв’язок пояснює так званий “мотив Токвіля”, який свого часу зазначив, що людей змушує активно діяти не постійне погіршення їхнього становища, до чого вони швидко

звикають, а поява перспективи покращити це становище [36, с. 24]. Іншими словами, людей до міграції спонукають нерідко не (або не лише) вищеназвані причини чи їхні різноманітні комбінації, а перспективи, які відкриваються за умови імміграції; їх ми називаємо причинами імміграції.

Якщо основні причини еміграції лежать як у соціальній, так, меншою мірою, і у культурній та особистій площинах, то причини імміграції – зазвичай лише у соціальній.

Найчастіше іммігрантів ваблять економічні чинники. Причому йдеться і про висококваліфікованих працівників, і про людей, що ладні працювати на непрестижних, низькооплачуваних (за мірками приймаючого суспільства), непостійних та навіть небезпечних роботах, оскільки економіки країн імміграції мають постійний попит на таких працівників [44; 3, с. 50]. Самих же іммігрантів приваблюють широкі можливості працевлаштування, професійного росту, кращі (ніж вдома) шанси знайти найбільш вигідні умови застосування своєї праці, оскільки рівень заробітної платні в країнах імміграції подекуди у декілька разів перевищує той, що існує в країнах еміграції [28, с. 88–89]. Попит на робочу силу у розвинених країнах з'явився як завдяки їхньому економічному розвитку, так і демографічній кризі.

Демографічна криза полягає у зменшенні рівня народжуваності корінного населення та, відповідно, старіння населення. Це призвело до появи у міграційній політиці терміна “міграція-заміщення”, під якою мається на увазі міграція, спрямована на заміщення іммігрантами тих робочих місць, що призначались місцевим жителям, але виявились вакантними через недостатню їх кількість [13, с. 97]. США, наприклад, зіштовхнулись з такою проблемою, коли на пенсію почало виходити покоління, народжене внаслідок післявоєнного “бебі-буму” (а це близько 75 млн. населення), і їхнє місце, зокрема, в економіці довелося займати іммігрантам [47, с. 61]. Це зразок економічного обґрунтування демографічних причин імміграції, проте на цьому ж прикладі далі покажемо і політичне.

Якщо, до прикладу, у В'єтнамській війні 1970-х рр. більшість військового складу США становили WASP (білі англосаксонські протестанти), то на початок XXI ст. у континентальній армії та на 720 закордонних військових базах США воюють в основному “інші” [47, с. 63]. Як бачимо, іммігранти потрібні не тільки для збалансування ринку праці чи заповнення ніш, спричинених демографічними кризами, але і для того, щоб служити та воювати у контрактній армії.

Крім того, приваблювати іммігрантів можуть і зміни, які відбуваються в імміграційній політиці країни імміграції і які можуть, наприклад, знімати обмеження (квоти) на прийом іммігрантів (як у США у 1965 р.) [54, с. 294]. Такі спонукальні зміни можуть відбуватися і у внутрішній політиці країни імміграції: у 1990-х рр. після припинення політики апартеїду у ПАР цю країну почали накривати хвилі іммігрантів із Сенегалу, Нігерії, Сьєрра-Леоне та ін. [2, с. 170], для яких до того ПАР не була такою привабливою через апартеїд.

Якщо говорити більш загально, то основною соціально-політичною причиною імміграції є бажання змінити свою країну на ту, де рівень життя значно кращий і не тільки заробітна платня вища, але і суспільне та політичне життя є більш стабільним [33, с. 65–70]. Саме стабільність найбільше приваблює іммігрантів з країн, що втягнуті у різного роду конфлікти та трансформації.

Окрім соціальних причин імміграції важливою часто буває така особиста причина, як возз'єднання чи створення сім'ї. Стосовно ж культурних, то вони, на нашу думку, стосуються переважно еміграції.

Зауважимо, що як у випадку конкретного мігранта, так і стосовно міжнародної міграції загалом майже не існує випадків, коли якась одна причина виступає у чистому вигляді. Зазвичай йдеться про суміш різних причин і навіть груп причин. Комбінація цієї суміші практично у кожному випадку інша, проте завжди є якісь основні причини (групи причин).

Далі розглянемо три основні групи наслідків міграції: соціальні, культурні та особисті. Стосовно наслідків міграцію також розділяємо на еміграцію та імміграцію (див. рис. 2). Спочатку зупинимось на наслідках імміграції. Найбільш розрізною є група соціальних (у широкому розумінні) наслідків.

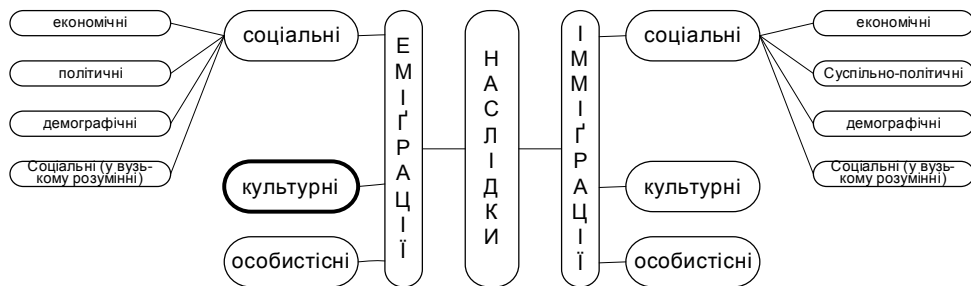

Рис. 2. Наслідки міграцій

Якщо говорити про політичну сферу, то тут імміграція діє у кількох напрямках. По-перше, іммігранти, які постійно проживають у країні, але не мають її громадянства, знаходяться осторонь процесу прийняття політичних рішень. По-друге, в результаті такої відстороненості іммігранти намагаються діяти іншими методами, як-от через мітинги, демонстрації, “групи тиску” [25, с. 75], що вимагають визнання іммігрантів у політичному просторі країни імміграції та намагаються впливати на її зовнішню політику стосовно країн еміграції. Найбільш надійним способом політичного тиску для етнічних меншин є проведення своїх представників до найвищих органів влади (як наприклад, конгресмени-греки П. Сарбанес, Дж. Брадемас, ірландці Е. Кеннеді, Д.П. Мойніхен, афроамериканці М. Уотерс, Ч. Ренджел у США) [47, с. 69] або навіть обрання такого представника меншини президентом, як це сталося у США 2008 р. із Б. Обамою. Треба зазначити, що афро-американська спільнота у США подібна до сучасних

іммігрантських спільнот у плані боротьби за визнання своїх прав та інтересів, зокрема й у політиці, але різняться здебільшого тривалістю свого існування.

По-третє, мігрантські спільноти дестабілізують суспільства, переносячи подекуди політичні проблеми та протистояння зі своєї країни до країни імміграції [49, с. 59], а також збільшуючись у кількості. Добиваючись свого визнання, вони ставлять під загрозу існування “етнічної і національної однорідності суспільства” [20, с. 30] та такого “феномену, як монолітна національна держава” [11, с. 38–39]. Вони ж можуть створювати загрози безпеці країни, породжувати нові розколи суспільства або посилювати вже існуючі. Особливо це стосується біженців у країнах, де центральна влада не є сильною чи існує постійне протистояння між певними групами (як це часто трапляється в країнах Африки) [56, с. 41–48].

Основним економічним наслідком імміграції називають збільшення пропозиції на ринку праці, що призводить до зростання безробіття, у тому числі і серед місцевого населення. Проте існує й інша точка зору, яка полягає у тому, що іммігранти займають переважно ті непрестижні та низькооплачувані робочі місця, на яких відмовляються працювати місцеві жителі, а прибуття некваліфікованої робочої сили створює попит на кваліфікованих працівників, наприклад, керівників середньої ланки [29, с. 136–138]. Крім того, з імміграцією (особливо нелегальною та напівлегальною) пов’язують таке явище, як “неофіційна економіка” або “неофіційна система найму”, що квітне у тих галузях, де найбільше працевлаштовані власне іммігранти, а саме у сфері обслуговування, легкої промисловості, будівництві [23, с. 201–203]. Імміграція також спричинила появу так званої “етнічної економіки” – виробництво та продаж переважно “етнічних” товарів та послуг із системою “найму земляків”. До того ж, проживаючи у країні імміграції, іммігранти купують товари та послуги на її ринку, а у випадку легальної імміграції ще й сплачують податки, чим докладаються до економічного розвитку цієї країни, не кажучи вже про вклад інтелектуальної імміграції у розвиток економіки, науки, техніки.

До соціальних (у вузькому розумінні) наслідків відносимо творення соціально незахищеного прошарку у суспільстві – некваліфікованих іммігрантів з низьким рівнем доходів, що вливається у так званий *underclass*; це ж стосується і вимушених іммігрантів (біженців). Коли йдеться про нелегальних іммігрантів, то це ще й прошарок населення, який не претендує і на правовий захист. У таких країнах імміграції, як, наприклад, Україна державний бюджет неспроможний утримувати біженців та виплачувати їм допомогу на ліквідацію безграмотності, вивчення мови, професійну підготовку тощо [51, с. 48–50; 12, с. 453]. Проте існує й інша крайність. У США на початку 2000-го року склалась ситуація, коли система соціального захисту перетворилася з інструменту допомоги малозабезпеченим на інструмент вирішення проблем іммігрантських меншин (біля 60 % коштів спрямовується на допомогу особам лише африканського та латиноамериканського походження, що складають близько 20 % населення країни) [20, с. 34]. Як бачимо, “постраждали” є у кожному випадку. У першому

– самі іммігранти, а у другому – місцеве населення, що претендує на соціальну допомогу.

До цієї ж категорії наслідків можна віднести криміногенність імміграції – розповсюдження криміналу в середовищі іммігрантів. Дослідження, які свого часу проводили у країнах ЄС, показали, що серед іммігрантів “другого покоління” схильність до правопорушень є ще більшою, ніж у іммігрантів “першого покоління” [14, с. 11]. Найпоширенішими видами кримінальної діяльності вважають крадіжки, погроми, поширення наркотиків, проституції, а віднедавна – ще й тероризму. Але існує й протилежний погляд. Російський науковець С. Голунов [9], наприклад, наводить шість найпоширеніших тверджень про імміграцію в Росію (серед них і ті, що стосуються криміногенності) і називає їх лише “міфами”, спростовуючи їх до певної міри та наводячи при цьому статистичні аргументи.

Іммігранти впливають на збільшення росту населення в країні двома шляхами: механічно – просто через фізичне прибуття та через народжуваність – в багатьох країнах відмічено збільшення рівня народжуваності власне завдяки іммігрантам. Окрім кількості населення імміграція впливає і на його структуру, зокрема, вікову – переважну більшість мігрантів у світі становлять молоді (працездатного віку) люди, багаторічна перевага прибуття яких над вибуттям сприяє омолодженню вікової структури населення [38, с. 66; 22, с. 374–375]. Проте демографічні, здавалося б, позитивні наслідки імміграції з точки зору культури виглядають дещо по-іншому. С.П. Гантінгтон (S.P. Huntington) зазначає, що вже у 1990-х дві третини іммігрантів у Європі були мусульманами, а 10% від усього населення США складали латиноамериканці; зростання таких цифр складає серйозний, уже не демографічний, а культурний (навіть, цивілізаційний) виклик. І питання тут не в тому, на його думку, чи стане Європа мусульманською (арабською) чи африканською і чи стануть США латиноамериканськими чи азійськими, а в тому, чи сильні потоки імміграції дозволять Західній цивілізації залишитись однорідною [54, с. 297–305].

Культурні наслідки імміграції є менш розрізнені, проте не менш важливі. Г. Лшоер (Gil Loescher) наводить твердження, що “неконтрольований потік (ім)міграції як трясовина рано чи пізно, але зрештою поглине існуючі культури” [56, с. 42]. А поглинання таке, очевидно, починається зі змін етнічної, релігійної, мовної, культурної (у вузькому розумінні) композиції приймаючого суспільства, які є наслідком при імміграції більш-менш суттєвої за кількістю спільноти міжнародних мігрантів. Звичайно, альтернативою може бути творення мультикультурного суспільства⁴. І ця ідея добре вписувалась у традиційно відкриті суспільства імміграції (США, Канада, Австралія), де зазвичай позитивно сприймалися елементи згаданих композиційних змін, але з часом і в таких країнах

⁴ **Мультикультуралізм** – концепція інтеграції, яка передбачає визнання культурних відмінностей спільнот, та регулювання їх за принципом рівноправності [58, с. 4%7].

стала відчутна загроза культурного поглинання, не кажучи вже про традиційно закриті європейські суспільства, що мають спільну історію, територію, походження. Адже йдеться про суспільства, які “дорожать кожним елементом своєї культури і прагнуть зберегти її оригінальність” [19], про суспільства, які вже стали іммігрантськими і в той же час досить довго не визнавали такого свого статусу.

Говорячи про зміни культурної композиції суспільства, головними суб'єктами цих змін вважаємо перш за все представників іноетнічних спільнот, які прямо чи опосередковано змінюють етнічний склад суспільства. “Прямо” тут означає просто через прибуття, а “опосередковано” – наприклад, через змішані шлюби і народження дітей зі змішаною етнічністю. Існує думка, що у майбутньому міжетнічні шлюби стануть “домінуючою нормою людської культури” [12, с. 453–454]. Зазвичай така перспектива викликає негативне ставлення, проте, з іншого боку, її розцінюють як шанс на зближення різних етносів та виховання взаємної терпимості [14, с. 13]. Окрім етнічності ознаками культурної розрізненості є також релігія, мова, традиції, звичаї.

Християнська Західна Європа зіштовхнулася із загрозою “культурного (релігійного) затоплення” з боку іммігрантів-мусульман, яких (прибулих протягом 40 років, починаючи з 1960-х рр.) там налічують близько 8 млн. [50; 25, с. 76]. Окрім релігії як такої, представники ісламу несуть у життя нового суспільства також і свої релігійні обряди та звичаї (одягання елементів традиційного одягу, наприклад), що викликає суспільно-політичні дискусії у секуляризованих країнах Західної Європи.

Релігійну загрозу можна вбачати не тільки у масовій імміграції представників “чужої” світової релігії, але й представників іншої конфесії. Так, перманентна інвазія латиноамериканців-католиків до переважно протестантських США розглядається як загроза їхній релігійній ідентичності [53, с. 98–106]. Окрім своєї релігії ті ж латиноамериканці приносять свої іспанські барви до мовної композиції суспільства США, стосовно мови те ж можна сказати і про китайців, чия релігійна присутність в той же час не є помітною. Як результат, на початку XXI ст. фіксували 14% населення США, що не розмовляло державною англійською мовою [20, с. 33].

Людину (чи групу людей) сприймають як представника “іншої” культури за різними ознаками: етнічність/раса, релігія, мова, традиції, одяг, манери поведінки, спосіб життя тощо. І ці ознаки ускладнюють швидке засвоєння цінностей та способів поведінки приймаючої культури [52, с. 227–229]. Чим більше носіїв цих ознак іммігрує до суспільства з певною культурою і чим більше вони різняться між собою, тим більше змінюється згадувана загальна культурна композиція суспільства. Зміни можуть бути ледь помітними, а можуть змінювати культуру приймаючого суспільства до невпізнаності (зазвичай якщо іммігранти представляють різні культури) чи, зрештою, поглинути її (головно якщо іммігранти є однорідною групою).

Коли йдеться про *особисті* наслідки імміграції, то це, насамперед психологічний стрес від зміни обстановки, що зазвичай позначається на станові здоров'я самого мігранта чи його близьких [36, с. 24], поява ностальгії⁵ за домом, переживання “культурного шоку”⁶ через занурення в інше соціокультурне середовище та проблеми адаптації⁷. Це також невизначеність у ідентифікації себе з певним суспільством, культурою, державою (імміграції чи еміграції) і переживання стосовно зміни соціального статусу (причому зміна може відбуватись як у бік його підвищення, так і у бік пониження при різних видах імміграції). Але крім того, особистим наслідком є, безумовно, розширення власного світогляду мігранта, ознайомлення зі зразками іншої культури.

Такий наслідок як розірвана сім'я зазвичай вважається наслідком еміграції, проте є випадки, коли можемо його віднести до імміграції. Серед іммігрантів з Азійських країн поширеним є так званий “феномен астронавтки” [40, с. 153], коли іммігрує на постійне проживання вся сім'я, окрім годувальника, (зазвичай чоловіка), або лише діти, а батько (чи батьки) навідують сім'ю зрідка, залишаючись працювати і жити вдома.

Проте особисті наслідки імміграції відчувають не тільки іммігранти, але і місцеві жителі. Основним таким наслідком вважаємо постійне відчуття загрози (реальної чи викликаної антиіммігрантською пропагандою певних політичних сил чи представників мас-медіа) з боку чужинців, при чому аргументи використовуються як економічні, політичні, соціальні (у вузькому розумінні), так і різного роду культурні.

Міграція дає наслідки не тільки для приймаючого суспільства, але і для того, яке постачає мігрантів; у такому випадку говоримо про *наслідки еміграції*. Найбільш відчутними з них є *соціальні (у широкому розумінні)* наслідки.

В *економічній* площині еміграція, з одного боку, зменшує пропозицію на ринку праці, даючи шанс на отримання бажаної роботи та заробітної платні тим, хто залишається, що, звичайно, є позитивним при високому рівні безробіття та еміграції низькокваліфікованих працівників. Але, з іншого боку, при інтелектуальній еміграції послаблюється науково-технічний потенціал країни, сповільнюється її наукове і, як наслідок, соціально-економічне зростання. Крім того, в останньому випадку держава втрачає можливість компенсувати свої витрати на навчання та здобуття кваліфікації емігрантів [41, с. 42; 48]. Окрім ринку праці еміграція

⁵ **Ностальгія** — “певна форма/стан соціального самопочуття людини, або спільноти, що характеризується душевним болем, нудьгою за Батьківщиною, відчуттям втрати, зверненими до минулого, що має раціонально-емоційно забарвлене бачення post-factum, міфу про повсякденне власне життя в суспільстві минулого” [18, с. 75].

⁶ **“Культурний шок”** — емоційний стан людини, симптомами якого є постійне відчуття тривоги, роздратованість, страх перед контактами з іншими людьми, депресія, агресивність, ворожість до місцевого населення, суїцидальні наміри, схильність до зловживанням алкоголем, наркотиками [43, с. 135].

⁷ Див. [7].

впливає і на суми капіталовкладень з-за кордону. Саме як капіталовкладення в економіку розглядають грошові перекази емігрантів своїм сім'ям на батьківщині. Для таких країн, як, наприклад, Молдова, Боснія і Герцеговина, Албанія, Вірменія чи Україна, грошові перекази емігрантів є одним із найбільш важливих джерел зовнішнього фінансування після іноземних інвестицій та важливим джерелом наповнення державного бюджету [10, с. 61; 17, с. 72]. Валютні надходження дають можливість розвитку приватного підприємництва, збільшують купівельну спроможність значної частини населення, що сприяє розвитку ринків різних товарів, конкуренції та економічному розвитку загалом.

Еміграція, поряд зі зменшенням рівня народжуваності, збільшенням рівня смертності, деформацією вікової структури населення у бік старіння є одним із чинників демографічної кризи. Особливо відчутною вона є тоді, коли емігрують переважно молоді люди працездатного, а отже, і дітородного віку [17, с. 89–113; 26, с. 58–59]. Як варіант боротьби з депопуляцією пропонують залучення іммігрантів [12, с. 453], причому для країн, де переважають економічні причини еміграції, масова імміграція може приходити лише із країн з ще нижчим рівнем економічного розвитку. Для останніх еміграція, своєю чергою, у випадку перенаселених країн, є вже не складовою демографічної кризи, а одним з небагатьох способів її розв'язання.

Політичні наслідки еміграції вимірюються переважно електоральними чинниками. Найбільше вони відчутні при нелегальній чи напівлегальній еміграції. В такому випадку відбувається “штучна втрата” голосів [26, с. 62–63], оскільки голосувати за кордоном, не маючи легального статусу, неможливо, а нереєстрована відсутність виборця на батьківщині відкриває можливості для маніпуляцій його голосом. Крім того, тривале перебування в іншій країні нерідко сприяє переорієнтації політичних вподобань людини та збільшує її “протестний потенціал”, що стає актуальним в разі повернення додому [34, с. 119–120]. Еміграція може давати політичні наслідки і для міжнародних відносин країни донора із країнами реципієнтами, що проявляється, наприклад, у інтенсифікації співпраці у зв'язку із потребою вирішувати питання, пов'язані з існуванням новостворених діаспор або ж із міжнародними конфліктами, якщо міграція, наприклад, є небажаним переселенням біженців (політичних, економічних чи інших).

Соціальним (у вузькому розумінні) наслідком еміграції є, найперше становлення та процвітання кримінальних структур, що спеціалізуються на бізнесі, пов'язаному з нелегальним виїздом за кордон чи транзитом мігрантів, підркобою відповідних документів, торгівлею людьми, а також посилення корупції у державних органах, що сприяють такому бізнесу [26, с. 61–62]. Ті ж кримінальні структури розробляють так звані “механізми перекидування мігрантів” [31, с. 111–112], що особливо розвинуті у транзитних країнах еміграції Східної та Південної Європи і забезпечують за чималу винагороду незаконне перевезення мігрантів з країн Азії та Африки до країн Західної Європи.

Серед *культурних* наслідків еміграції виділимо прямі та непрямі. Прямі (але лише умовно прямі) наслідки – це принесення елементів іншої культури у свою країну в разі повернення емігранта додому. Серед таких елементів найчастіше називають професійні практики та етику, використання новітніх технологій, стиль спілкування, спосіб життя та відпочинку, традиції, цінності [57, с. 59–62; 26, с. 63]. До переліченого варто додати і мовні та релігійні елементи, особливо якщо мова та релігія у країнах еміграції та імміграції є близькими. Непрямі культурні наслідки мають місце лише для тих країн, яким притаманні чисельні еміграції та імміграції, і пов'язані вони з механічним заміщенням вибулого населення, носія місцевої культури новоприбулим, носієм “чужої” культури. Тобто у цій точці відбувається злиття наслідків еміграції та імміграції.

Особисті наслідки еміграції проявляються здебільшого у припиненні повноцінного існування сімей чи їхнього існування взагалі, в індивідуально-психологічних стресах емігрантів через розлуку з сім'єю та членів сім'ї, особливо дітей, через розлуку з батьками. Розрив сім'ї часто приводить до “валютизації” стосунків у сім'ї, до деформації уявлень про стосунки в межах і поза межами сім'ї, негативного сприйняття реалій дітьми емігрантів, їхньої невмотивованості працювати і самореалізовуватись через наявність постійного матеріального утримання батьками, схильності до обертання в молодіжних кримінальних колах, алкоголізму, розпусти, насильства. Залишені на близьких родичів чи на самих себе, діти емігрантів часто стають “дітьми вулиці” [26, с. 59–60; 39]. Загалом позитивних особистих наслідків еміграції знайти важко, і якщо припустити, що, до прикладу, з 10–20% сімей певної країни емігрують батьки, залишаючи дітей, то перелічені особисті наслідки для сім'ї невдовзі переміщуються у соціальну (у вузькому розумінні) площину для всієї держави.

Окрім перелічених наслідків еміграції та імміграції, розглядають також і наслідки міжнародної міграції загалом. До таких Л. Пріс (L. Preis) відносить зміни у взаємопроникненні географічного та соціального просторів⁸. З одного боку, зовсім різні, культурно відмінні і не пов'язані між собою соціальні простори, які раніше не могли поєднуватись в одному географічному просторі, зараз поєднуються. Прикладом слугують “глобальні міста”. Відмінність полягає у тому, що раніше різні соціальні простори (наприклад, соціальні класи), існуючи в одному географічному просторі, були пов'язані між собою історією та культурою. З іншого боку, один соціальний простір може поширюватись на різні, не пов'язані між собою географічні простори, набуваючи при цьому рис транснаціональності та мультилокальності. Класичними історичними прикладами таких соціальних просторів вважають єврейську діаспору та католицьку церкву, проте з розвитком

⁸ **Географічний простір** – конкретне відносне метрико-фізичне розташування і взаємовідношення елементів. **Соціальний простір** – специфічна і концентрована переплетеність соціальних дій (шаблонна поведінка, типи дій тощо), системи символів (мова, культура, знання, ритуали, статус і соціальне позиціонування тощо), та артефактів (будинків, техніки, штучних ландшафтів тощо) з визначеним розташуванням в часі і географічному просторі [35, с. 360].

глобалізаційних процесів та значним збільшенням у кількісному вимірі міжнародної міграції суттєво інтенсифікувався процес творення транснаціональних соціальних просторів [35, с. 358–361]. Ніби продовжуючи думку Л. Пріса, С. Бондирева та Д. Колесов висловлюють припущення, що у майбутньому контроль над державою як такою може отримати “певна міжнаціонально-інтернаціональна структура, можливо, з переважною участю представників якої-небудь діаспори”, оскільки глобалізація (і міжнародна міграція як її прояв) сприяють творенню діаспор⁹, що заперечують державність та проголошують “відкрите суспільство” [6, с. 291].

Звертаючись до питання соціального та географічного просторів, дозволимо собі певну корекцію. Із визначення бачимо, що соціальний простір у Л. Пріса поєднує у собі як соціальні явища, так і культурні, а ми вважаємо за доцільне у цьому випадку розглядати їх окремо. Далі, дивлячись на твердження про поєднання різних соціальних просторів в одному географічному та поширення одного соціального на різні географічні, хочемо підкреслити, що, на нашу думку, найбільше значення в такій ситуації мають власне культурні складові отих соціальних просторів.

Щодо наслідків міграції, то, загалом, можна також сказати, що у кожному випадку йдеться не про якийсь один наслідок, а, скоріше, про поєднання різних наслідків як на мікро-, так і на макрорівні. Проте деякі узагальнення та висновки все ж можемо запропонувати.

Отже, міжнародна міграція як на рівні самого мігранта, так і на рівні світового процесу, на нашу думку, має в своїй основі різного роду соціальні (у широкому розумінні) причини. Причому йдеться як про “підштовхуючі”, так і про “приваблюючі” фактори. Важко не погодитись, що лейтмотивом серед них виступають здебільшого економічні чинники. Проте у різних випадках їх можуть підміняти політичні чи демографічні чинники. Культурні та особисті причини можуть подекуди виступати основними, проте здебільшого у пошуках “повноти буття” окремими мігрантами чи їхніми групами вони доповнюють соціальні.

Що стосується наслідків, то міграція як мікроявище (на рівні мігранта) має також переважно соціальні наслідки, навіть економічні, якщо конкретніше. І, можливо, міграція і досі розглядалася б як економічне чи (загальніше), як соціальне (у широкому розумінні) явище, якби її зростаючі масштаби не спричинили культурних наслідків на макрорівні. Не дивлячись на те, що соціальні наслідки є більш диверсифікованими і їх є кількісно більше та основна частина їх може мати місце і без міграції представників різних культур чи, навіть, без

⁹ **Діаспорою** називають певну стійку сукупність людей, які проживають за межами своєї історичної батьківщини, мають спільне етнічне або національне походження, виконує функцію збереження, відтворення та культивування своєї мови, культури, традицій, звичаїв, а також захист соціальних прав представників свого народу, у тому числі і запобігання проявам шовінізму та ксенофобії і має соціальні інститути для підтримання існування та розвитку своєї спільноти [7, с. 196]

міграції взагалі, чого не можна сказати про наслідки культурні. Тому вважаємо, що більше значення на цьому рівні мають власне останні, а з інтенсифікацією та кількісним зростанням міжнародної міграції ці наслідки ставатимуть все більш відчутними, особливо коли йдеться про наслідки міграції як імміграції. А тут доречно згадати і тезу про зміни у взаємопроникненні просторів географічних та соціальних, які у нашій інтерпретації варто було би назвати скоріше культурними.

Як результат, можна стверджувати, що міжнародна міграція, маючи поєднаними різні види соціальних, культурних та особистих причин і наслідків у ролі світового процесу, однак “виходить” із соціальної площини, а “приземляється” у культурній. При цьому особисті чинники присутні завжди, оскільки суб’єктом цього процесу у всіх випадках є саме особа – особа мігранта, а макро- і мікрорівні різняться в цьому випадку лише кількістю отих осіб.

1. *Адеподжу А.* Взаимосвязь между внутренней и международной миграцией: африканская действительность // *Международный журнал социальных наук.* – 1999. – № 024. – С. 101–111.
2. *Адеподжу А.* Региональные и локальные перспективы. Проблемы и новые тенденции международной миграции в Африке южнее Сахары // *Международный журнал социальных наук.* – 2001. – № 032. – С. 161–175.
3. *Аранго Х.* Глобальные тенденции и проблемы. Объяснения миграции: критический обзор // *Международный журнал социальных наук.* – 2001. – № 032. – С. 43–59.
4. *Ахизер А.* Дialeктика урбанизации и миграции в России // *Общественные науки и современность.* – 2000. – № 1. – С. 78–89.
5. *Ахизер А.* Территориальная миграция – реализация потребности в полноте бытия // *Общественные науки и современность.* – 2007. – № 3. – С. 141–149.
6. *Бондырева С., Колесов Д.* Миграция (сущность и явление). – М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО “МОДЭК”, 2004. – 296 с. – (Серия “Библиотека психолога”).
7. *Володько В., Ровенчак О.* Моделі соціокультурної адаптації іммігрантів // *Вісник Львівського університету. Серія соціологічна.* – Львів: ЛНУ ім. І. Франка. – 2008. – Вип. 2. – С. 182–211.
8. *Володько В.* Ціннісні орієнтації сучасних українських трудових мігрантів (соціокультурний підхід). – Магістерська робота. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка (Центр магістерських програм), 2006. – 100 с.
9. *Голунов С.* Этническая миграция в Россию // *Свободная мысль.* – 2007. – № 5(1574). – С. 66–79.
10. *Городецька Г.* Україна крізь призму світової міграції // *Наукові записки Києво-Могилянської академії (Серія: Соціологічні науки).* – 2007. – Т. 70. – С. 60–65.
11. *Гривач А., Молодцов И.* Проблемы политической мобилизации мигрантов // *Вестник Московского университета (Серия 12: Политические науки).* – 2008. – № 1. – С. 34–41.
12. Демографічна криза в Україні: Проблеми дослідження, витоки, складові, напрямки протидії / *За наук. ред. В. Стешенко; НАН України, Інститут економіки.* – К, 2001. – 559 с: рис., табл.
13. *Денисенко М.* Замещающая миграция // *Международная миграция населения: Россия и современный мир.* – М.: МАКС Пресс, 2000. – Вып. 5. – С. 92–110.
14. *Дмитрев А.* Конфликтогенность миграции: глобальный аспект // *Социс.* – 2004. – № 10. – С. 4–13.
15. *Доцицин Ю., Лапин Н.* Социальная значимость факторов вынужденной миграции // *Социологические исследования.* – 2001. – № 1. – С. 92–96.

16. *Зайончковская Ж.* Региональные и локальные перспективы. Новые тенденции миграции в странах Содружества Независимых Государств // Международный журнал социальных наук. – 2001. – № 032. – С. 117–130.
17. *Заставний Ф.* Демографічні втрати населення України. Голодомори, війни, еміграції. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 130 с.
18. *Зборовский Г., Широкова Е.* Ностальгия российских эмигрантов: пробный опрос в Финляндии // Социологические исследования. – 2003. – № 8. – С. 75–79.
19. *Иноземцев В.* Иммиграция: новая проблема нового столетия (Историко-социологический очерк) // Социологические исследования. – 2003. – № 4. – С. 64–72.
20. *Иноземцев В.* Иммиграция: новая проблема нового столетия. Методологические аспекты // Социологические исследования. – 2003. – № 6. – С. 29–38.
21. *Ионцев А.* Международная миграция населения: Россия и современный мир // Социс. – 1998. – № 6. – С. 38–48.
22. *Иванець А.* Розвиток міграційних процесів в Україні // Держава та регіони (Серія: Економіка та підприємництво). – 2007. – № 4. – С. 274–279.
23. *Каналес А. И.* Региональные и локальные перспективы. Международная миграция и приспособляемость к условиям труда в контексте североамериканского Соглашения о свободе торговли (NAFTA) // Международный журнал социальных наук. – 2001. – № 032. – С. 193–205.
24. *Каслз С.* Глобальные тенденции и проблемы. Международная миграция в начале XXI века: глобальные тенденции и проблемы // Международный журнал социальных наук. – 2001. – № 032. – С. 27–42.
25. *Касториано Р.* Глобальные тенденции и проблемы. Расселение, транснациональные общины и гражданство // Международный журнал социальных наук. – 2001. – № 032. – С. 73–79.
26. *Кирчів А.* Трудова міграція і національна безпека України // Українська трудова міграція у контексті змін сучасного світу. Збірник наукових статей / за ред. І. Маркова. – Львів: “Манускрипт”. – 2005. – С. 57–66.
27. *Клименко О.* Взаємозв’язок та взаємозумовленість еміграційних процесів та економічного розвитку держави // Держава та регіони (Серія: Економіка та підприємництво). – 2007. – № 6. – С. 44–46.
28. *Люттов А.* Рабочая сила и система образования в США. Проблемы иммигрантов // США – Канада. – 2008. – № 2. – С. 84–95.
29. *Мазин А.* Теоретические аспекты миграции населения // Народонаселение. – 2001. – № 1. – С. 132–146.
30. *Млинар З., Штебе Я.* Мобильность и идентификация в контексте глобализации. Теоретическая интерпретация и опыт Словении // СОЦИС. – 2005. – № 4. – С. 33–42.
31. *Окульски М.* Региональные и локальные перспективы. Новые тенденции и основные проблемы в международной миграции: перспективы Центральной и Восточной Европы // Международный журнал социальных наук. – 2001. – № 032. – С. 101–116.
32. *Пеллегрини А.* Региональные и локальные перспективы. Тенденции международной миграции в Латинской Америке и странах Карибского бассейна // Международный журнал социальных наук. – 2001. – № 032. – С. 177–192.
33. *Піскун О., Прибиткова І., Волович В.* Міграційна ситуація в Україні // Політична думка. – 1996. – № 2–3(8). – С. 45–72.
34. *Прибиткова І.* Трудові мігранти у соціальній ієрархії українського суспільства: статусні позиції, цінності, життєві стратегії, стиль і спосіб життя // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2003. – № 2. – С. 109–124.
35. *Пріс Л.* Руйнування соціального і географічного простору. Міграція між США та Мексикою і виникнення транснаціональних соціальних просторів // Глобалізація. Регіоналізація. Регіональна політика. Хрестоматія з сучасної зарубіжної соціології регіонів / Укладачі Кононов І.Ф. (науковий редактор), Бородачов В. П., Топольськов Д. М. – Луганськ: Альма матер – Знання, 2002. – С. 358–379.

36. Романюк А. Міграційні процеси у Львівській області // Українські варіанти. – 1997. – № 2. – С. 21–25.
37. Рязанцев С. Роль миграции в демографическом развитии Западной Европы // Народонаселение. – 2001. – № 2. – С. 53–64.
38. Садовий Є. Міграція-заміщення в Україні // Наукові записки Києво-Могилянської академії (Серія: Соціологічні науки). – 2001. – Т. 19. – С. 65–70.
39. Сидоренко О. До питання про ціну за ідентичність // Українська трудова міграція у контексті змін сучасного світу. Зб. наук. статей / за ред. І. Маркова. – Львів: “Манускрипт”. – 2005. – С. 67–71.
40. Скеддон Р. Региональные и локальные перспективы. Тенденции международной миграции в азиатском и тихоокеанском регионах // Международный журнал социальных наук. – 2001. – № 032. – С. 143–159.
41. Татинос Г.Ф. Глобальные тенденции и проблемы. Глобализация, региональная интеграция, международная миграция // Международный журнал социальных наук. – 2001. – № 032. – С. 61–72.
42. Тлумачний словник української мови: Понад 12 500 статей (близько 40 000 слів)/За ред. д-ра філол. наук, проф. В. С. Калашника. – 2-ге вид., випр. і доп. – Х.:Прапор, 2005. – 992 с.
43. Тоба М. Психологічні особливості міжкультурної адаптації особистості до нового етнічного середовища // Соціальна психологія. – 2003. – № 1. – С. 134–139.
44. Топилин А., Малаха І. Миграция высококвалифицированных кадров // Народонаселение. – 2002. – № 2. – С. 62–76.
45. Топилин А., Малаха І. Сдвиги в занятости и миграция высококвалифицированных научных кадров в России // Социологические исследования. – 2004. – № 11. – С. 132–136.
46. Трубич С. Міграційні процеси і зайнятість населення // Вісник Львівського університету (Серія міжнародні відносини). – 1999. – Вип. 1. – С. 398–403.
47. Уткин А. Демографический магнит мира // Свободная мысль. – 2007. – № 3(1576). – С. 58–71.
48. Ушкалов І., Малаха І. “Утечка мозгов” как глобальный феномен и его особенности в России // Социологические исследования. – 2000. – № 3. – С. 110–117.
49. Цапенко І. Социально-политические последствия международной миграции населения // Мировая экономика и международные отношения. – 1999. – № 3. – С. 52–63.
50. Чичак-Чанд Р. Мусульманські (іммігрантські) меншини в Європі: соціокультурна перспектива // Політична думка. – 1998. – № 1(12). – С. 91–109.
51. Шульга М. Міграційні плани біженців // Розбудова держави. – 1999. – № 7–12. – С. 47–55.
52. Heisler M. O. Now and Then, Here and There: Migration and the Transformation of Identities, Borders, and Orders // Identities, Borders, Orders. Rethinking International Relations Theory / Ed. by M. Albert, D. Jacobson, Y. Lapid. – Minneapolis – London: University of Minnesota Press, 2000. – P. 225–247.
53. Huntington S. P. Who Are We? The Challenges to America’s National Identity. – New York, London, Toronto, Sydney: Simon & Shuster Paperbacks, 2004. – P. xvii+428.
54. Huntington S. P. Zderzenie cywilizacji i nowy kształt iadu ьwiatowego / przeł. H. Jankowska.— Warszawa: Warszawskie Wydawnictwo Literackie “Muza”, 2000. – 538 s.
55. Lee E. S. A Theory of Migration // Demography. – 1966. – Vd. 3. – P. 47–57.
56. Loescher G. Refugee Movements and International Security. — Oxford: The International Institute for Strategic Studies; Adelphi Paper, 1992. – 85 p.
57. Pohorila N., Korzhov G. Self-Identification in the Society of Crisis: A Case of Cross-Border Traders // Наукові записки Києво-Могилянської академії (Серія: Соціологічні науки). – 2001. – Т. 19. – С. 58–64.
58. Rudiger A., Spenser S. The Economic and Social Aspects of Migration / Conference Jointly organised by The European Commission and the OECD. Brussels, 21–22 January 2003 / Organization for Economic Co-operation and Development (OECD). – Available from: www.oecd.org/dataoecd/15/4/15516956.pdf

59. *Weiner M.* Bed Neighbors, Bad Neighborhoods: An Inquiry into the Causes of Refugee Flows, 1969–1992 // *Migrants, Refugees, and Foreign Policy: US and German Policies toward Countries of Origin* / Ed. by R. Munz and M. Weiner. – Providence; Oxford: Berghahn Books, 1997. – P. 183–229.

INTERNATIONAL MIGRATION IN THE LIGHT OF ITS COUSES AND EFFECTS

O. Rovenchak

Ivan Franko National University of Lviv
rowentschak@gmail.com

The article gives the author's classification of causes and effects of international migration. International migration is divided into emigration and immigration and is considered as complicated sociocultural phenomenon that causes and effects have three dimensions – social, cultural and personal.

Key words: emigration, immigration, cause, effect, social, cultural.

МЕЖДУНАРОДНАЯ МИГРАЦИЯ СКВОЗЬ ПРИЗМУ ЕЁ ПРИЧИН И СЛЕДСТВИЙ

О.А. Ровенчак

Львовский национальный университет имени Ивана Франко
rowentschak@gmail.com

В статье предлагается авторский вариант классификации причин и следствий международной миграции делением её на эмиграцию и иммиграцию. Международная миграция рассматривается как сложное социокультурное явление, причины и следствия которого находятся в трёх плоскостях: социальной, культурной и личностной.

Ключевые слова: эмиграция, иммиграция, причины, следствия, социальный, культурный, личностный.

Стаття надійшла до редколегії 15.03.2009 р.

Прийнята до друку 10.04.2009 р.